

Sygn. akt III UK 209/18

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 21 sierpnia 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Halina Kiriło (przewodniczący)
SSN Beata Gudowska (sprawozdawca)
SSN Andrzej Wróbel

w sprawie z odwołania L. K.
od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w L.
o emeryturę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych w dniu 21 sierpnia 2019 r.,
skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...) z dnia 8 lutego 2018 r., sygn. akt III AUa (...),

1. uchyła zaskarżony wyrok i zmienia wyrok Sądu Okręgowego w L. z dnia 15 maja 2017 r (VIII U (...)) w ten sposób, że oddala odwołanie.

2. odstępuje od obciążenia ubezpieczonego kosztami postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 8 lutego 2018 r. Sąd Apelacyjny w (...) oddalił apelację Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, Oddział w L. od wyroku Sądu Okręgowego w

L. z dnia 15 maja 2017 r., którym – uwzględniając odwołanie – zmieniono decyzję z dnia 30 marca 2016 r. i przyznano L. K. prawo do emerytury od dnia 26 marca 2016 r.

Sąd Apelacyjny oparł się na ustaleniu, że ubezpieczony od dnia 21 października 1975 r. był zatrudniony w Spółdzielni [...]. w pełnym wymiarze czasu pracy w charakterze kierowcy ciągnika. Na zajmowanym stanowisku kierował ciągnikami URSUS C-330, URSUS 4011 oraz C-385 i z doczepianym sprzętem wykonywał prace polowe, w tym orkę, rozsiewanie wapna, rekultywację, opryski, koszenie zbóż. W zimie zajmował się pracami transportowymi, przewożąc tytoń do L. oraz mąkę i otręby z Młyna w L. do L.. Rozwoził też piasek niezbędny do remontów dróg. Pracował około 10 godzin dziennie. W Państwowym Przedsiębiorstwie Ogrodniczym w N. został zatrudniony od dnia 15 listopada 1983 r. na stanowisku traktorzysty w pełnym wymiarze pracy. Tu także wykonywał prace polowe, tj. siał zboże, orał i bronował grunty, wykonywał opryski upraw i sadów oraz zwoził kukurydzę, a w czasie żniw zboże i słomę. Przez cały rok zajmował się również pracą przy obsłudze gorzelni, tj. dowoził do niej na przyczepach węgiel, zboże, ziemniaki do produkcji, a wywoził z niej na pola i łąki nieczystości, szlam i wywar w beczkach o pojemności 10.000 litrów. W czasie żniw jeździł kombajnem zbożowym. Pracował przez co najmniej 8 godzin dziennie. Z dniem 17 czerwca 1995 r. jego zakład pracy został przejęty przez Gospodarstwo Ogrodnicze [...], bez zmiany zakresu obowiązków ubezpieczonego. Rozwiązano z nim stosunek pracy z dniem 31 maja 1999 r.

Sąd drugiej instancji uznał, że w okolicznościach faktycznych sprawy ocena stopnia szkodliwości i uciążliwości pracy wnioskodawcy jako kierowcy ciągnika wykonującego prace transportowe i polowe uzasadnia zaliczenie tej pracy do stażu pracy w warunkach szczególnych na podstawie wykazu A, działu VIII, poz. 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. Nr 8, poz. 43 ze zm.; dalej „rozporządzenie”), w której ujęto prace kierowców ciągników, kombajnów lub pojazdów gąsienicowych w transporcie. Przyjął, że skutkiem odesłania do przepisów dotychczasowych przez art. 184 ust. 1 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach jest ocena charakteru prac

wykonywanych w szczególnych warunkach według regulacji aktów prawnych, pod rządem których stosunek pracy był realizowany. Wskazał na rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r., rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 4 maja 1979 r. w sprawie pierwszej kategorii zatrudnienia (Dz.U. Nr 13, poz. 86 ze zm.), obowiązujące od dnia 1 stycznia 1980 r., oraz wcześniejsze rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 września 1956 r. w sprawie zaliczania pracowników do kategorii zatrudnienia (Dz.U. Nr 39, poz. 176 ze zm.), w którego załączniku, w dziale XVII „rolnictwo i leśnictwo”, była wymieniona praca traktorzysty.

Idąc tym tokiem rozumowania ustalił, że ubezpieczony jako kierowca ciągnika od dnia 21 kwietnia 1975 r. do dnia 24 października 1976 r., od dnia 6 listopada 1978 r. do dnia 15 grudnia 1979 r. wykonywał pracę zakwalifikowaną przez obowiązujące wówczas przepisy do pierwszej kategorii zatrudnienia. Tak przyporządkował również pracę ubezpieczonego na stanowisku kierowcy ciągnika w latach 1983-1995, zważywszy na tożsame warunki pracy kierowcy ciągnika wykonującego prace polowe i prace transportowe, które prowadzą do wcześniejszego ziszczenia się ryzyka emerytalnego. Uznał, że wykonując prace polowe w istocie rzeczy ubezpieczony był narażony na taką samą ekspozycję czynników szkodliwych, jak zatrudnieni w transporcie kierowcy ciągników i innych pojazdów transportowych, takich jak np. narażenie na szczególnie dużą wibrację. Prezentując ten pogląd, Sąd stwierdził wykazanie przez ubezpieczonego 15 lat zatrudnienia w szczególnych warunkach wymaganego w art. 184 w związku z art. 32 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2018 r., poz. 1270).

Skarga kasacyjna organu rentowego została oparta na podstawie naruszenia prawa materialnego przez błędną wykładnię art. 184 ust. 1 w związku z art. 32 ust. 1, 2 i 4 ustawy o emeryturach i rentach i w związku z pkt 3 działu III wykazu A, załącznika do rozporządzenia z dnia 7 lutego 1983 r., polegającą na przyjęciu, że praca traktorzysty określanego jako “kierowca ciągnika” i kombajnisty określanego jako “kierowca kombajnu” jest pracą w szczególnych warunkach jeżeli była wykonywana w rolnictwie. Skarżący odwołał się do utrwalonego poglądu, że wykaz A, stanowiący załącznik do rozporządzenia, ma charakter stanowiskowo-branżowy, gdyż pod pozycjami kolejnych jego działów wymieniono rodzaje prac wykonywane

w danej branży. Podkreślił racjonalność takiej regulacji, wskazując, że o warunkach wykonywania poszczególnych prac, ich uciążliwości i szkodliwości dla zdrowia decyduje specyfika gałęzi przemysłu, w których są świadczone (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2009 r., I UK 20/09 i I UK 24/09, z dnia 1 czerwca 2010 r., II UK 21/10, oraz z dnia 14 marca 2013 r., I UK 547/12). W ocenie skarżącego, wymienienie prac kierowców ciągników i kombajnów w dziale VIII oznacza, że uprawnienia przewidziane w rozporządzeniu przysługuje z tytułu kierowania tymi pojazdami tylko przy pracach transportowych, bowiem nie chodzi o prace uznane za wykonywane w warunkach szczególnych bez względu na miejsce i rodzaj, wymienione w dziale XIV zatytułowanym „prace różne” (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 grudnia 2013 r., I UK 172/13). Skarżący podniósł, że ubezpieczony w spornym okresie nie wykonywał pracy właściwej dla branży transportu i łączności, lecz typowe prace polowe. Jeżeli nawet w niektórych sezonach przewoził ciągnikiem różne materiały, to w odniesieniu do tych prac nie zostało spełnione wymaganie stałego (codziennego, zwykłego) charakteru takiej pracy i pełnoetatowego zatrudnienia przy takich pracach (por. § 2 ust. 1 rozporządzenia).

Skarżący wniósł o uchylenie wyroku Sądu drugiej instancji i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, a na wypadek gdyby Sąd Najwyższy uznał, że podstawa naruszenia prawa materialnego jest oczywiście uzasadniona, o uchylenie zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy przez oddalenie odwołania z zasądzeniem na rzecz organu rentowego kosztów postępowania przed Sądem Najwyższym.

W odpowiedzi na skargę ubezpieczony wniósł o jej oddalenie i zasądzenie kosztów. Wyraził zapatrywanie co do oczywistości szkodliwości pracy traktorzysty niezależnie od tego czy wykonywał prace rolnicze czy transportowe, gdyż charakter pracy kierowcy ciągnika rolniczego przystosowanego do transportu i wykonującego wyłącznie transport oraz kierowcy ciągnika wykonującego prace polowe ciągnikiem maszyn i urządzeń rolniczych jest tożsamy. Nie ma zatem znaczenia, że prace kierowców ciągników i kombajnu ujęte zostały w dziale VIII rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. jako prace w transporcie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Ocena pracy kierowcy ciągnika rolniczego zależy od kryteriów zaliczania do prac w szczególnych warunkach na podstawie przepisów działu A załącznika do rozporządzenia z dnia 8 lutego 1983 r., wydanego na podstawie upoważnienia przewidzianego w art. 55 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 40, poz. 267), traktowanych w zakresie rodzajów prac, stanowisk i warunków uprawniających do wcześniejszej emerytury jako „przepisy dotychczasowe”, o których mowa w art. 184 ust. 1 pkt 1 ustawy (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 2002 r., III ZP 30/01, OSNAPiUS 2002 nr 10, poz. 243 i wyroki Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2005 r., I UK 41/05, OSNP 2006 nr 19-20, poz. 306 i z dnia 9 maja 2006 r., II UK 183/05, niepubl.). Uściślając, na podstawie § 4 ust. 1 rozporządzenia z dnia 7 lutego 1983 r., według prac wymienionych w wykazie A, oraz - zgodnie z § 19 rozporządzenia - prac dotychczas zaliczonych do I kategorii zatrudnienia w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 4 maja 1979 r. w sprawie pierwszej kategorii zatrudnienia (Dz.U. z 1979 r. Nr 13, poz. 86 ze zm.).

W obowiązującym prawie nie ma odwołania do wcześniej obowiązujących w tej materii przepisów, w szczególności do ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 3, poz. 6 ze zm.) i utrzymanego w mocy na podstawie jej art. 127 ust. 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 września 1956 r. w sprawie zaliczania pracowników do kategorii zatrudnienia (Dz.U. Nr 39, poz. 176 ze zm.), więc ich treść nie może być podstawą twierdzeń budowanych w drodze wykładni historycznej. Dotyczy to w szczególności załącznika do rozporządzenia z dnia 10 września 1956 r., w którym praca traktorzystów była zaliczona do I kategorii zatrudnienia w dziale XVII „Rolnictwo i leśnictwo” w pkt. 1. Nie można także pominąć bezprzedmiotowości odwoływania się do przepisów tego rozporządzenia, które nie stanowiły podstawy do realizacji w przyszłości ekspektatywy praw wynikających z wykonywania zatrudnienia w I kategorii, gdyż w § 9 rozporządzenia z dnia 4 maja 1979 r., skwitowano tylko prawa nabyte, postanawiając o ich zachowaniu. W uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 8 sierpnia 2019 r., III UZP 3/19 (dotychczas niepublikowanej) wskazano wprost, że

pracy traktorzysty w rolnictwie wykonywanej w okresie obowiązywania rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 września 1956 r. w sprawie zaliczania pracowników do kategorii zatrudnienia (Dz.U. Nr 39, poz. 176 ze zm.) nie uważa się za okres zatrudnienia w szczególnych warunkach, o którym mowa w art. 184 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 32 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2018 r., poz. 1270 ze zm.).

Systematyka przepisów rozporządzenia z dnia 10 września 1956 nie została przyjęta w wykazie-załączniku do rozporządzenia z dnia 4 maja 1979 r., w którego dziale X, obejmującym rolnictwo i przemysł rolno-spożywczy, pominięto pracę traktorzystów, a prace „kierowców ciągników lub pojazdów gąsienicowych” uwzględniono w dziale VIII, tj. w transporcie i łączności, w poddziale „transport”, pod poz. 3. W związku z tym praca traktorzystów wykonywana poza transportem stała się zatrudnieniem II kategorii, do którego nie miała zastosowania zasada zaliczania bez względu na podporządkowanie resortowe zakładu pracy (§ 2 rozporządzenia z dnia 4 maja 1979 r.), oraz nie ma zastosowania § 19 rozporządzenia z dnia 7 lutego 1983 r.

W wykazie - załączniku A do rozporządzenia z dnia 7 lutego 1983 r. prace kierowców ciągników, kombajnów lub pojazdów gąsienicowych zostały wymienione pod pozycją 3 w dziale „Transport”. Takich, a nawet podobnych prac nie przewidziano w dziale X, obejmującym rolnictwo i przemysł rolno-spożywczy, w związku z czym praca traktorzysty wykonywana w tym dziale gospodarki nie jest - z prawnego punktu widzenia - pracą w szczególnych warunkach, gdyż prawo przewiduje bezpośredni związek pracy w szczególnych warunkach z konkretnym procesem technologicznym (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2009 r., I UK 20/09 i I UK 24/09, niepubl.; z dnia 1 czerwca 2010 r., II UK 21/10, niepubl.; z dnia 19 maja 2011 r., III UK 174/10, niepubl.; z dnia 19 marca 2012 r., II UK 166/11 i z dnia 14 marca 2013 r., I UK 547/12, OSNP 2014 nr 1, poz. 11). Utrzymując, że w prawnym określeniu pracy uzasadniającej prawo do świadczeń na zasadach rozporządzenia chodzi wyłącznie o pracę wymienioną w odpowiednim dziale wykazu A - załącznika do rozporządzenia, trzeba zauważyć, iż - ze względu

na różny stopień narażenia na działanie szkodliwych czynników - chodzi także o wykonywanie pracy na stanowisku przypisanym do konkretnego działu przemysłu.

W § 2 rozporządzenia wymaga się, by prace w szczególnych warunkach były wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku pracy, co można odczytywać wyłącznie jako wymaganie dotyczące stanowiska pracy określonego w wykazach ustalonych przez właściwych ministrów, kierowników urzędów centralnych oraz centralne związki spółdzielcze w porozumieniu z Ministrem Pracy, Płac i Spraw Socjalnych dla podległych i nadzorowanych zakładach pracy, które muszą pokrywać się z wykazami stanowiącymi załączniki do rozporządzenia.

Wprawdzie regulacje resortowe pozbawione są już mocy prawnej (por. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 czerwca 2004 r., P 17/03, OTK-A 2004 nr 6, poz. 57 i wyroki Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2010 r., II UK 218/09, niepubl., z dnia 24 kwietnia 2004 r., II UK 337/03, OSNP 2004 nr 22, poz. 392 i z dnia 20 października 2005 r., I UK 41/05, OSNP 2006 nr 19-20, poz. 306), to jednak nie może być pominięty - jako wskazówka interpretacyjna - obowiązujący od dnia 1 listopada 1988 r. wykaz–załącznik do zarządzenia Nr 16 Ministra Rolnictwa, Leśnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 31 marca 1988 r. w sprawie stanowisk pracy, na których wykonywane są prace w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.Urz. MRLiGZ. z 1988 r. nr 2, poz. 4). Wskazane są w nim stanowiska pracy w różnych branżach – nie tylko w rolnictwie – na tej zasadzie, że jeżeli zakład pracy branży rolniczej wykonywał zadania w pełni odpowiadające zadaniom innego działu, to prace polegające na kierowaniu traktorami przy pracach transportowych kwalifikuje się jako wykonywane w szczególnych warunkach na podstawie wykazu w dziale VIII, w transporcie i łączności pod poz. 2, pkt 2 i 3, przy założeniu, iż szkodliwość tego rodzaju pracy odpowiada szkodliwości pracy przyporządkowanej do branży transportu. Rolniczy wykaz branżowy ograniczony jest do prac kierowcy pojazdu członowego i ciągnika balastowego, a nie jakichkolwiek pojazdów potocznie nazwanych ciągnikami.

Praca kierowcy ciągnika w transporcie i praca traktorzysty w rolnictwie nie mogą być jednakowo zakwalifikowane jako prace w szczególnych warunkach, gdyż o ile kwalifikacja takiej pracy w transporcie opiera się na domniemaniu narażenia na

działanie szkodliwych czynników, o tyle wykonywanie pracy w szczególnych warunkach na stanowisku nieobjętym wykazem co do rodzaju pracy i działu przemysłu, jest faktem, który wymaga udowodnienia przez stwierdzenie stałego i w pełnym wymiarze czasu pracy narażenia na działanie szkodliwych czynników przypisanych do prac wykonywanych w dziale przemysłu, w którym zaliczane są do pracy w szczególnych warunkach (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 6 lutego 2014 r., I UK 314/13, OSNP 2015 nr 5, poz. 66; z dnia 25 marca 2014 r., I UK 337/13, niepubl.; z dnia 5 maja 2016 r., III UK 131/15, niepubl.; z dnia 5 maja 2016 r., III UK 121/15, niepubl.; z dnia 15 listopada 2016 r., II UK 397/15, niepubl. i z dnia 23 lutego 2017 r., I UK 43/16, niepubl.).

Domniemywanie wykonywania pracy w szczególnych warunkach wywodzone z stwierdzenia „rzeczywistego” świadczenia takiej pracy jest niedopuszczalne. Jeżeli więc w drodze wykładni funkcjonalnej pracę traktorzysty w rolnictwie można by uznać za pracę w szczególnych warunkach w rozumieniu wykazu A działu III poz. 3 załącznika do rozporządzenia, to jest to możliwe tylko po udowodnieniu, że obciążenie psychofizyczne związane z tą pracą było takie samo, jak obciążenie kierowcy ciągnika w transporcie (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 3 grudnia 2013 r., I UK 172/13, niepubl.; z dnia 13 sierpnia 2015 r., II UK 298/14, niepubl.; z dnia 5 maja 2016 r., III UK 132/15, niepubl.; z dnia 13 lipca 2016 r., I UK 218/15, niepubl.; z dnia 12 października 2016 r., III UK 1/16, niepubl.; z dnia 26 stycznia 2017 r., III UK 51/16, niepubl.; z dnia 16 lutego 2017 r., II UK 730/15, niepubl. i z dnia 23 lutego 2017 r., I UK 76/16, niepubl.). Wykonywanie prac o znacznej szkodliwości dla zdrowia oraz o znacznym stopniu uciążliwości lub wymagających wysokiej sprawności psychofizycznej ze względu na bezpieczeństwo własne lub otoczenia (art. 32 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach) wymaga w takim przypadku potwierdzenia w ustaleniach faktycznych, ze względu zaś na wyjątkowy charakter prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym konieczne jest ściśle wykazanie takiego faktu. Inaczej mówiąc, sądy powinny tak interpretować przepisy rozporządzenia, aby w procesie stosowania prawa nie był rozszerzany ustalony przez ustawodawcę zamknięty katalog wykazu pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2007 r., I UK 258/06, OSNP 2008 nr 5-6, poz. 81).

W związku z tym w orzecznictwie Sądu Najwyższego utrwaliła się jednolita wykładnia wykazu A, dział VIII poz. 3 rozporządzenia, wyłączająca tożsamość pracy kierowcy ciągnika w transporcie z pracą traktorzysty w rolnictwie w aspekcie możliwości jednakowej ich kwalifikacji jako pracy w szczególnych warunkach (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 3 grudnia 2013 r., I UK 172/13, z dnia 13 sierpnia 2015 r., II UK 298/14, z dnia 5 maja 2016 r., III UK 131/15, z dnia 5 maja 2016 r., III UK 132/15, z dnia 5 maja 2016 r., III UK 121/15, z dnia 13 lipca 2016 r., I UK 218/15, z dnia 12 października 2016 r., III UK 1/16, z dnia 15 listopada 2016 r., II UK 397/15, z dnia 16 grudnia 2016 r., II UK 512/15, z dnia 26 stycznia 2017 r., III UK 51/16, z dnia 9 lutego 2017 r., III UK 66/16, z dnia 16 lutego 2017 r., II UK 730/15, z dnia 23 lutego 2017 r., I UK 43/16, z dnia 23 lutego 2017 r., I UK 76/16, z dnia 20 kwietnia 2017 r., I UK 154/16, z dnia 25 kwietnia 2017 r., II UK 177/16, z dnia 17 maja 2017 r., III UK 122/16, z dnia 29 czerwca 2017 r., III UK 166/16, z dnia 29 czerwca 2017 r., III UK 169/16, z dnia 31 sierpnia 2017 r., III UK 185/16, z dnia 5 października 2017 r., II UK 436/16, z dnia 18 stycznia 2018 r., I UK 522/16, z dnia 7 marca 2018 r., I UK 15/17, z dnia 18 kwietnia 2018 r., II UK 64/17, niepublikowane).

W tych okolicznościach bezpodstawne było zaliczenie przez Sąd Okręgowy, a następnie Sąd Apelacyjny prac wykonywanych przez ubezpieczonego jako kierowcę ciągnika rolniczego do prac w szczególnych warunkach, nie zostało bowiem poparte dowodami na wykazanie znacznej ich szkodliwości dla zdrowia oraz znacznego stopnia uciążliwości, na jakie narażeni są pracownicy wykonujący prace uznawane przez prawo za świadczone w szczególnych warunkach.

Uwzględniając zatem, że podstawa naruszenia prawa materialnego jest uzasadniona, a skargi kasacyjnej nie oparto na zarzucie naruszenia przepisów postępowania, Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji (art. 398¹⁶ k.p.c.), o kosztach postępowania kasacyjnego postanowiwszy na podstawie art. 102 k.p.c.